

SZALAY KÁROLY
**Laudáció Jókai Anna
 kitüntetésekor**

„Félelem nincs a szeretetben, hanem a tökéletes szeretet kizárja a félelmet, mert a félelemmel gyötrellem jár, aki pedig fél, nem tökéletes a szeretetben.” (János, I. 4, 18.)

Jókai Anna egész életműve ebben az evangéliumi idézetben fogant. Két vezérmotívuma: a félelem és a szeretet. Igaz ugyan, hogy minden műalkotás önmagában hordozza értékeit, függetlenül alkotója erényeitől vagy hibáitól, és elvileg független korától is. Mégis azt kell hogy mondjam, a művek karakterét alkotója szellemisége, lelki habitusa, valamint a környező valósághoz, embertársakhoz való viszonya határozza meg. Jókai Anna a mi korunkban él és ír, életműve ennek a kornak az arca. A trianoni trauma, a második világháború, a náci és a szovjet megszállás, a kommunista terror, 1956, a szabadságharcot követő bosszúhadjárat, a morál módszeres bomlasztása, majd az 1990 utáni gazdasági és pénzügyi terror. A szakadatlan lelki kényszerítés és fenyegetettség napjainkig. Örökös rettegés és örökös szeretet utáni vágyakozás. Vagyis Jókai Anna alkotó művészetének az egyik bázispontja. A másik a témaválasztás, amin keresztül ábrázolja a korszak alapkérdéseit. A köz- és magánerkölcs, a keresztény erkölcsrend, amelyet nemcsak a Vatikán, hanem az ésszerű természetelv determinál, fordítatik szembe az életet és a társadalmat alkotó természet- és keresztényellenes eszmény rombolásával, hitmérgezéssel, vallástagadással, nemzettudat-rombolással, a cinikus dezilluzionizmus meghamisított liberalizmus lotyójának az oltárra emelésével. Ez avatja kiemelkedően nagygyá és közösségünk számára fontossá művészetét.

Életműve azért korszerű és modern, mert tökéletesen szembegyalogol a XX. század uralkodó kóros eszméivel. Az antropozófia értelmében. 1992-ben, egy karácsonyi interjúban ezt vallja: „Katolikus vagyok, abban a hagyományrendszerben nőttem fel. (...) De ez nem jelenti azt, hogy oda vagyok lecövekelve. Minden olyan vallással rokonságot érzek,

Elhangzott az Árpád-pajzs díjátadó ünnepségén 2012. július 7-én a visegrádi Salamon-toronyban. Elektronikus rögzítés megszerkesztett szövege.

amelyik a Krisztus-impulzus köré rendezi önmagát. Amelyik Krisztust kiiktatja, csupán forradalmárnak vagy jámbor bölcselőnek tekintti, ahhoz – bár tisztelen – nincs személyes közöm. Én az antropozófiában találtam meg azt, amit egy vallás kötelmei között nem lehet. (...) E bölcséleti alapozás művészi megélése továbbérezése és továbbgondolása az én saját utam. Az antropozófia ismeri az égi jelenlétet, ugyanakkor mindennek egészséges fontosságot tulajdonít, amit itt a Földön megélünk. (...) Ezért érzem úgy, hogy nincs időm időtöltésre, meg kell cselekednem minden pillanatot, mert jelentős, mert visszahozhatatlan, s változtatni itt kell ahhoz, hogy ott majd megéljük a következményeket.”

Ha enciklopédikusan akarom leltározni életművét, 2005-ben megjelent *Breviárium*ának tematikáját hívom segítségül. Vagyis a fogalomkörök: Isten, Jézus Krisztus, hitélet, kereszténység, Magyarország, magyarság, haza, nemzet, nép, közösség, hatalom, forradalom, politika, szabadság, terror, béke, Európa, globalizáció, szerelem, nő, férfi, házasság, család, az ember tudata és tulajdonságai, értelmiség, tanulás, tanítás, nevelés, tanács, író, írás, irodalom, művészet, a nyelv, küldetés, életcél, feladat, igazság, hazugság, bosszú, az idő, pénz- szegénység, magány, öregség, halál – készülődés a halálra, remény, szeretet, bűn, bűnhődés, szenvedés, megbocsájtás, tolerancia, az élet dolgai.

Húszvalahány művéből kibontakozik előttünk valamiféle logikusan építkező organikus rendszer. Kritikusának igaza van, amikor azt észlelte, hogy „egyik könyvből következik a másik, s mindegyik előre jelez valamit a következőből”. Amit úgy értelmezek, hogy mőről műre gyarapszik ismeretvilága, mélyül valóságérzékelése, fölérősödnek művészi és személyiségi karakterjegyei.

Van azonban más vonzata is e jelenségnek. A tévedés jogának fönntartásával, de a tévedést kizárva állítom, hogy az életműnek vannak sarkalatos csúcspontjai, s e csúcspontok közötti többi mű, anélkül, hogy jelentőségüket lebecsülném, hozzákészülődések a nagy kiteljesedésekhez. Én, mint közönséges gyalogolvasó, nem szégyelltem szubjektív ítéleteimre hagyatkozva jelölöm meg a csúcspontokat. Mindenekelőtt irodalomtörténetileg példátlan, hogy első regényei, a *4447* és a *Tartozik és követel* rögtön kiemelkedő jelentőségűek, 1968-ból és 1970-ből. A második ütemben a kulcsfontos mű a *Napok* 1972-ből. A harmadik a *Jákob lajtorjája* 1982-ből.

A negyedik a *Szegény Sudár Anna* 1989-ből, az ötödik a *Ne féljete* 1998-ból és végül a hatodik, a most megjelent *Éhes élet* 2012-ből. Mielőtt bárki is vitába szállna választásommal, amit alázattal elfogadok, jelzem, hogy e kiemelkedő művek értékileg nem föltétlenül a kisebbek között helyezkednek el, a nem említettek is a maguk nemében szerves, értékes részei az életműnek. De nem is ez a lényeges. Sokkal inkább az, hogy a hatvanas évek végétől napjainkig megjelent, s általam kiemelt regényei nemcsak az ő, hanem a kortárs magyar irodalom fejlődésének kulcspontjai is. Nem kedvelem, mert komikusnak tartom a hegy- és vízrajzi hasonlatokat az irodalomkritikában vagy az irodalomtörténetírásban, holmi bűvópatakokról és lapályokról, ezért kerülve e képtelen hasonlatokat, egyszerűen kijelentem: az író életművének e kiemelkedő darabjai azonosak irodalmunk fordulópontjaival. S ha ezt a mai magyar kritika vagy irodalomtörténet netán nem venné észre, sajnálatos, de számomra egyáltalán nem meglepő.

Szépírói karakterisztikumát meghatározza, hogy első írásaitól kezdve nem belemerül, hanem benne gyökerezik a magyar valóságban. Minden porcikájában átéli és érzi a magyar valóság, a magyar társadalom minden kínját és baját, testi és lelki meggyötörtetéseit, amelyeket hús-vér alakjainak, jellemeinek sorsán át jelenít meg. És ettől jó értelemben vett *mélymagyarrá* válik művésze.

E megállapítást tovább súlyozom Márai Sándor 1951-es véleményével: „Ha egy nemzet elpusztul, az alkotó ember, aki vérével, húásával, anyanyelvével ehhez a nemzethez tartozik, vele pusztul. Az író, a művész, a tudós, aki azt hiszi, külön sorsa van a vad és közömbös világban, hamarosan megtanulja, hogy sorsa egy a haza sorsával.” És egy évvel később még irgalmatlanabb szentenciát mond: „Nincs író és nincs irodalom, ha nincs mögötte nemzet.” Nem Jókai Annáról szólnak ezek a citátumok, de írói nagyságát, rendkívüli jelentőségét pontosan megfogalmazzák. Már első műveiben földerengtetni a nemzet fájdalomba torzult arcát, azét a nemzetét, amelynek ő is kivédhetetlenül a tagja. Ez a nemzetarc fokról fokra és műről műre egyre markánsabb, élesebb, plasztikusabb alkotásai sorjázásában, és tökélyét szerénytelen megérezésem szerint az utolsó műben, az *Éhes élet*ben éri el.

Azok az összetevő elemek, amelyek az *Éhes életet* alkotják, már első regényeiben is csíráznak. Nincs

arra lehetőségem, hogy a teljes életművet pontról pontra elemezzem, csak éppen érinteni akarom ezt a fejlődés-összefüggés mikéntet. Íme mindjárt az első regény, a *4447*. E helyrajzi szám alatt áll egy ház, amelyet lebontásra ítélték. Lakói előtt a létbizonytalanság és hajléktalanság rémbugyrai. A kritika naturalistának ítélte a művet, holott ugyanannyira szimbolista is, mert a ház és lakóinak a sorsa egy korfélelem jelképe. És az az ördögi, hogy a paleolitikum emberének tizenöt-húszezer évvel ezelőtt legnaturalistább ábrája voltaképpen szimbólum is, mert például az altamirai haldokló bölény naturalista megjelenítése a haláltól féltő ember érzésvilágának a jelképe. Jókai Anna ellentétekből építkező művészetének lényegében tehát az ember legősibb és legmeghatározóbb, mindmáig érvényes megnyilvánulását vélem fölfedezni.

Az időhiány könyörtelen szorításában kényszerülök ugrani a műelemzésben az 1989-ben megjelent *Szegény Sudár Anna* című, általam kiemelkedő remekműnek tartott regényre. E műben is, mint a többiben, Jókai Anna a magyarság mai sorskérdését fogalmazza meg, a leghétköznapi esendő emberi történet által. Az erdélyi asszony élete a trianoni rablóbéke következményeinek parabolája. Egyetlen asszony szenvedése, vívódásain és kétségein keresztül teljes fizikai és érzelmi valóságában ábrázolja az 1920 és 2012 közötti, mert napjainkig tartó nemzeti trauma minden trianoni eredetű keserűségét. És Jókai Anna ebben az asszonyéletben olyasmit ábrázol, amit senkinek sem sikerült ez idáig. A trianoni magyar nemzeti tragédiát általános emberi tragédiává hangszerelte, az emberi nyomorúság éteri magasságaiba magasztosította. Ezt olyan mélységes emberi megnyilvánulásnak és ugyanakkor művészi bravúrnak tartom, amely párját ritkítja, és indokolja elfogult elragadtatásomat. Sudár Anna alakjában fogalmazza meg, hogy Trianon nem egy kis közösség, hanem az Ember, a Humánus, az Emberi méltóság, az Európát megteremtő keresztényi szeretet elleni gyilkos merénylet volt. A magyar tragédia azonos az emberiség tragédiájával Jókai Anna regényében. Borzasztó az, hogy nem beszélhetek a *Jákob lajtorjája* szimbolizmusáról, a földi ember legszebb tulajdonságáról, az egekbe kapaszkodó szándékáról, vagy a maga idejében forradalmi tettről, a *Napok* 1956-os vonatkozásairól...

Nem tehetem meg, hogy (önkényesen-e?) két műről még ne szóljak. Az egyik a *Ne féljete*, a

másik a remélhetőleg csak pillanatnyilag utolsó regény, az *Éhes élet*. És kérem tisztelettel, ez a mű fölülmúlja a *Szegény Sudár Annát* is.

Nem véletlenül idéztem meg János evangélistát, mert Jókai Anna életművében a magyarságtudat mellett, mint említettem, ez a jánosi kettősség: a félelem és a szeretet utáni emberi vágy dominál.

Anélkül, hogy bárminő hitvilágot vagy vallást megbántani akarnék, állíthatom, hogy a kereszténység a vallások és az emberi hitek történetének, amelyet archeológiai adatokkal bizonyíthatok, kimondani is szédítő, majd százezer éves történetének a kiteljesedése, forradalma. Azzal, hogy a szeretet vallása. Az ember veleszületett érzelme a félelem. Jókai Anna maga vallotta meg, hogy a Szentírás olvasása meggyőzte arról, hogy a „Ne félj” az emberiség történetének kulcsszava. Adatolom igazát: a Szentírás concordantiájában 110-szer fordul elő a félelem valamiféle említése. Az egyre inkább, műről műre filozófiai mélységekbe hatoló életmű voltaképpen teljességgel erről szól. És ami páratlan, ismétlem, mert hangsúlyozni szeretném, egyszerre örök emberi és magyar. A kettő az ő életművében nem választható külön. A *Ne féljete*k alapmű: mint minden Jókai Anna-regény, filozófiai elvontságát alakjaiban, szereplőiben inkarnálja. Művészetében azonban minden motívum többrétegű, minden fogalom több tartalmú. Eddigi műveinek félelemértelmezése nem az elmúlástól, a haláltól való félelem, „hanem a megsemmisülés” – amint azt mondja a *Ne féljete*k Máriája. Ez az érzés azonos a jégkor emberének százezer évvel ezelőtti aggályával. Mert már a cromagnoni ember sem akart megsemmisülni. Az ember ősi vágya az örök élet bizonyíthatóan százezer év óta. S a kereszténység ezt adta meg nekünk. Voltaképpen nem az ismeretlen és megfejthetetlen haláltól, hanem a halálhoz vezető úttól félnek regényeinek szereplői. Az öregség keretein belül. Akadt kritikusa, aki azt sejtette a *Ne féljete*kben, hogy a halálra való fölkészülés, s a „vele járó pánikszindróma” kiküszöbölését szolgálja. Én ezt nem hiszem. Jókai Anna legkomorabb, legfeketébb egű írása mindig is az életet, az értelmes életet helyezi epikája, párbeszédei és reflexiói középpontjába, s az értelmes életből való kisiklás okait és módjait, valamint az oda-visszatérés lehetséges módzatait keresi. Ez az oka annak, hogy regényei tragikus, fájdalmas, félelemekkel teljes töltetük ellenére sem pesszimisták (ami persze nem elítélendő) a szó negatív jelentésében.

És megint a hús-vér főszereplők, Richárd és Villő és Márió és Mária, és az örök Jókai Anna-téma, a férfi és a nő viszonya vezet mondandója megfejtéséhez.

Nincs idő és hely arra, hogy írásművészetéről értekezsek, de mégsem hagyhatom szó nélkül ezt, mert az *Éhes élet*ben teljesebb ki eredetisége és újítása a szépprózában. Egyfelől a párbeszéd, másfelől a belső reflexió nyomdatechnikailag elkülönítve egymástól, és mégis szorosan összefüggve. Ez is több évtizedes folyamat végeredménye. Organikus építkezés végkifejlete.

Az *Éhes élet*ben az emberi jellemek hihetetlenül gazdag változata tárul elénk. És minden jellem tipikus korszakábrázoló szimbólum. Szinte enciklopédikusan benne lüktet a regényben napjaink megannyi problémája. A narkóztól a lecsúszott hajléktalanig. Mindez azonban a regényszövet külső burka, „aktuális” története. A lényeges itt is, mint korábban volt, a férfi és nő szereplőpárok közti kapcsolat. A férfi és a nő érzelmi kötődése. Ilyen az idős Atyi és Zsizse bonyolult, de nagyon vonzó érzelmi világa, vagy Áron és Rózsa megrendítően viszontagságos vergődése. Ám ez az a motívum, amely az egész Jókai Anna-életmű egyik kiteljesedése: a pusztaság lét, az élet szeretete, az élet fontossága mindenekfölött. Mondhatnám úgy is, hogy az anyai szeretet apoteózisa, de több annál.

Áron és Rózsa szerelmének több mint katasztrofális következménye lesz. Egy teljesen nyomorék, mindenre képtelen hústömeg: Ádám, a gyermekük. Akihez annyira ragaszkodik az anyja, hogy nemcsak a szerelme, hanem az egészsége is rámegy erre a reménytelen és makacs ragaszkodásra. Áron minden megkísértetés ellenére azonban hű marad szerelméhez, s hogy mi lesz a sorsuk, az Ádám halála után teljesebb ki. De Rózsa, ismételten hangsúlyozom, elsősorban nem az anyai, hanem a mindenekfölött való életszeretet szimbóluma. Antropozófián innen és túl a keresztény filozófia életfőnsége és szeretetkultusza, ami voltaképpen a természeti törvényekből is kiolvasható. A különleges, vonzó figura, a mindenkit éltető Atyi halálakor azt hinnők, most aztán minden összeomlik, minden bevégeztetett, de kisimulnak a kusza, egymást tépő szálak, megoldódnak megoldhatatlan gubancok. És menyeyei béke száll az iszonyatosan meggyötört szereplőkre! Mintha ezzel nyomatékosítaná Jókai Anna a *Ne féljete*k bibliai intelmét.